

KAPITEL 13

Från teoretisk filosofi till empirisk kunskapssociologi

Thomas Brante

DET EKAR ÖDSLIGT när jag går uppför Kungshusets breda, gistna träspiralltrappa till filosofiska institutionen i Lund. Jag har begärt audiens hos professorn i teoretisk filosofi, Sören Halldén. Jag har återvänt till Sverige efter ett års graduate studies i Berkeley med Paul Feyerabend som lärare. Halldén tar emot mig, vi sätter oss, och jag berättar att jag nu har 4 betyg (4 terminer) i teoretisk filosofi och 2 i praktisk filosofi och dessutom diverse kurspoäng från Berkeley, och skulle vilja doktorera i filosofi.

- Vilket ämne hade kandidaten tänkt sig? frågar Halldén.
- Tanken är att utgå från vetenskapsteoretikerna Thomas Kuhns och Paul Feyerabends arbeten.
- Det är metafysik och här sysslar vi inte med sådant, svarar Halldén.
- Nähä, tack då, säger jag och går. Jag går till sociologiska institutionen och knackar på hos professorn där, som heter Joachim Israel, och lägger fram samma sak (vid sidan av filosofin hade jag tagit 3 betyg i sociologi så behörigheten fanns).
- Det går hur fint som helst, välkommen, säger Israel.

Och så blev det. Jag doktorerade genom att göra sociologi av Kuhns och Feyerabends arbeten med hjälp av dels fransk epistemologi, framför allt Louis Althusser, dels amerikanska sociologer som Robert Merton och Arthur Stinchcombe, nordiska sociologer som Johan Galtung och Erik Allard med flera. Resultatet blev, anser jag själv, att Kuhns teori kompletterades med en utveckling av paradigmbegreppets sociala sida, samt att vägar öppnades för att utveckla vetenskapssociologin till ett viktigt för att inte säga nödvändigt perspektiv för att förstå även vetenskapernas kognitiva innehåll.

Relationen mellan samhällsvetenskap/sociologi och vetenskapsteori har ofta varit föremål för intensiv debatt gällande vilka epistemologiska glas-

ögon som är de rätta för oss. Detta gränssnitt mellan sociologi och vetenskapsteori har utgjort en av några huvudfårar i min akademiska bana och jag låter det vara en röd tråd i det följande.

Men jag börjar lite tidigare. Sjuttioalet var det decennium då akademien politiserades. Det blev till och med svårt att tänka sociologi i ren form, utan politiska förtecken. Ämnet ansågs innehålla politiskt baserade teoretiska konflikter, eller olika skolor, där anhängarna utgjorde motståndare som betraktade varandra med ömsesidigt förakt. I Lund gick skiljelinjer mellan marxism versus borgerlig sociologi, inom marxismen mellan de ”kritiska” och ”vetenskapliga” varianterna, och utifrån klassikerna stod valet mellan den (påstått) konservativa Durkheim, den liberale Weber och den radikale Marx. Även om man i efterhand kan rodna lite skamset när man erinrar sig de största överdrifterna i de debatter som följde, var det ändå så att man slipades i argumenteringens ädla konst, och läste verkligen klassikerna ytterst noga.

Miljön i Lund under 1970-talet var minst sagt brokig. Kring Lundagård och framför allt mötesplatsen det stora caféet Athen fanns studentvänstern – allt från VPK till KPMLr och rebelliska smågrupper på den absurt yttersta vänsterkanten, tillsammans med blixtschackmästare, haschförsäljare, buddhister, anarkistiska tavelnedskärare, vanliga ölhävare, tjejjägare, studentmössabrännare, skådespelare, poeter, Sartreianer och andra djupingar av alla sorter – och en hel del sociologer. *Alternativ* eftersöktes och praktiserades gällande allt från livsstilar och kultur i vid mening till akademien och sociologin.

Jag hade kommit, eller blivit nertvingad, till Lund från Eskilstuna där jag gått i skolan tillsammans med arbetarklassens barn (själv dock från medelklassen, fadern överläkare), en miljö jag minns som präglad av rakheter, ärlighet, kamratanda, tuffhet och framför allt en enorm mängd humor. Kontrasten med den akademiska jargongen i Lund kunde knappast ha varit större, där ordekvilibrist och en snirklig humor var förhärskande (om man över huvud taget kan tala om humor i samhällsvetenskapernas allvarliga vänsterkretsar). Så det ”habitus” jag hade varit på väg att förvärva fick sig en rejäl törn. Ett ben i det akademiska Lund och ett ben i det proletära Eskilstuna, och så är det kanske fortfarande. Identiteten blev därmed något fragmenterad vilket resulterade i att jag förhöll mig tämligen perifer till både vänstern och akademien, även om jag deltog.

Filosofi och sociologi

Identitetssökandet gjorde att jag efter lite matematik började läsa filosofi. Jag sökte inget mindre än meningen med livet och tänkte att filosofin om något ämne borde ha svaret, men tyvärr fanns det ingen sådan kurs. Där-
emot ingick logik, vars ovedersäglighet och renhet fascinerade mig (bara en sådan sak som ”Om A så B; A är fallet; alltså B”), och även vetenskapsteori, som blev mitt stora intresse. Ett skäl till detta kan ha varit flytten från Eskilstuna till akademien, den senares gemensamma nämnare är ju ”vetenskap” och vad är nu det egentligen?

Vetenskapsteorin i Lund, och Sverige, byggde framför allt på analytisk filosofi och semantik, och var ”positivistisk.” Carl Hempels *Philosophy of Science* var en grundbult i de flesta kurser – ett verk som är beundransvärt i sin enkelhet och klarhet. Redan då började jag dock bli kritisk; det fanns för många påståenden om de neutrala observationernas primat och om förekomsten av universella lagar och annat som störde, som Karl Poppers försök att dra en skarp och omutlig demarkationslinje mellan vetenskap och andra kunskapsformer.

Min tveksamma hållning till positivismen spädades på av 1970-talets olika trender. Inom filosofin fanns det motståndsrörelser, främst kring tidskriften *Häftan för kritiska studier* och gruppen *Unga filosofer* i Stockholm. Så jag spenderade ett år i Stockholm, eftersom *Unga filosofer-gänget* också undervisade i filosofi där. Även inom sociologin bekämpades positivismens metodföreskrifter och alternativ utvecklades, inte minst olika typer av marxistisk vetenskapsteori (subjektivistiska, objektivistiska), och seminarier med titlar som ”Marxism och positivism” var ymnigt förekommande. Jag följde dem alla, och skrev så småningom några artiklar i ”*Häftan*.” Jag blev också redaktionsmedlem i tidskriften *Zenit*.

Så upptäckte jag Paul Feyerabends arbeten, vilket blev en vändpunkt. Hans skarpsinniga, ofta roliga men skoningslösa nedsabbling av positivismen och i synnerhet Karl Poppers ”kritiska rationalism” gjorde att allt föll på plats. Observationer och fakta är teoriberoende, teorier är underbestämda av fakta, vetenskapen är ett rakt igenom elitistiskt företag, vetenskapen är en tradition av många och inte nödvändigtvis en bättre kunskapsform, sannolikt är det tvärtom. Jag slukade allt, lyckades ordna ett stipendium till Berkeley och blev antagen till Feyerabends seminarier. Det var en drillning i argumentation på världsmästarnivå. När vädret så tillät, och det var

ofta, satt vi i en liten ring på en solindräckt gräsmatta utanför filosofiflyggnaden. Feyerabend var omöjlig att slå i en diskussion, alla försökte och alla blev besegrade, om än på eleganta och charmiga sätt. Åter i Sverige översatte jag hans *Against Method* till svenska.

Men Feyerabend gick väl långt för min smak. Ja, observationer är teoriberoende, men är inte teorier observationsberoende? Och är trots allt inte observationer också effekter av signaler från verkligheten? Detta har alltid stört mig. Utifrån vissa premisser går det att resonera sig fram till att vi aldrig kan ha faktisk kunskap om yttvärlden (vi är ju fångar i våra kulturer, språk, teorier och förväntningar), eller till och med att verkligheten existerar endast i våra huvuden – men då är det dags att fundera igenom premiserna. (Eller är detta motstånd mot idealismen också en effekt av mina rötter i Eskilstuna?)

Efterhand fanns det en annan vetenskapsteoretiker och –historiker som framstod som allt mer intressant och som jag kan kalla min andlige fader, nämligen Feyerabends kompis Thomas Kuhn. Han passade i många avseenden bättre för mig, som ju skulle doktorera i sociologi. Kuhns paradigmteori lyckas, menar jag, kombinera teorier om att våra observationer är teoristyrda med (visserligen svaga) realistiska grundantaganden. Vidare öppnar paradigmteorin för det sociala, alltså för sociologin, på intressanta sätt som gör att en kunskapssociologisk ansats till vetenskapen blir naturlig, något som också utvecklades av vetenskapssociologerna i Edinburgh-gruppen och ”det starka programmet” och gav upphov till ”post-kuhnska” vetenskapsstudier med den geniale David Bloor som ånglösk. Vidare kunde Kuhns teori användas för att analysera sociologin, eftersom sociologin med sina konkurrerande skolbildningar framstod som typiskt flerparadigmatisk. Dyligt gjorde att paradigmteorin kunde förbättras med hjälp av sociologisk och även psykologisk teori, vilket gav material och instrument för min avhandling, flera senare verk och empiriska undersökningar. En målsättning var att formulera ett program för en ”empirisk vetenskapsteori.”

Under 1970–1990-talen exploderade vetenskapsteorin i skolor under banneret ”låt hundra blommor blomma”, som hermeneutiska, fenomenologiska, interaktionistiska, freudska och andra ansatser, kanske framförallt den konstruktivistiska. Gemensamt för dem var den antipositivistiska utgångspunkten och i de flesta fall en klar subjektivism och stark relativism. Positivismen var allas ärkefiende, och den blev alltmer till en ”straw man” som svårligen kunde jämföras med den logiska positivismens ursprungliga filo-

sofi och postulat. Vetenskapssociologin å sin sida utvecklades mot mikroanalyser, som etnografiska studier av laboratorier, med Bruno Latour som förgrundsgestalt.

Situationen i Lund efter avhandlingen blev för min del alltmer ohållbar. Joachim Israel, som då hade blivit helt dominerande på institutionen, menade att all sociologi måste börja med analyser av språket, något jag argumenterade emot så gott jag kunde på diverse seminarier, vilket ledde till en lång och obehaglig ovänskap. Jag ansåg att jag inte kunde vara kvar och sökte en forskarassistent i Göteborg samtidigt som jag begav mig till University of Lancaster, England. John Hughes och jag gjorde en "swap", innebärande att jag tog över hans jobb (och hus) och han tog mitt jobb (och lägenhet). Så jag var "lecturer" där i ett år under 1984, och tillbringade en stor del av tiden med att diskutera "den oorganiserade kapitalismen" tillsammans med kollegerna i Lancaster. Hemkommen fick jag forskarassistenttjänsten och kunde lämna Lund.

I Göteborg möttes jag av ett fantastiskt bra klimat, såväl forskningsmässigt som kollegialt och kamratligt. Edmund Dahlström, Rita Liljeström och Bengt Rundblad var professorerna, och de stod för öppenhet och samverkan. Kunskapssociologin växte fram som ett betydelsefullt forskningsområde vid institutionen. Jag började också samarbeta med Aant Elzinga och Margareta Hallberg, som var tongivande vid den vetenskapsteoretiska institutionen, med speciellt fokus på relationen mellan vetenskap och politik. Vi byggde upp en tvärvetenskaplig seminarierie och organiserade varje år internationella konferenser vid Inter-University Centre i Dubrovnik dit vi bjöd in ämnenas fixstjärnor. Dubrovnikmötena blev till ett slags intellektuella semestrar med seminarier dagtid och fortsatta debatter kvällar och nätter invid Adriatiska havets svarta vatten. Vi grundade också en tidskrift vid namn VEST (ett namn som ska avspegla göteborgshumor, dvs. det står för både VEtenskapsSTudier och geografiskt läge). Eftersom tidskriften inledningsvis fick ytterst få manus skrev vi, gruppen kring VEST, det mesta själva. Under den här tiden var jag också redaktör för Sociologisk forskning. Inskickade manus gav en god inblick i den svenska sociologins vetenskapliga status och dess tilltagande fragmentering, eller kanske snarare försök till nyorientering, bland annat genom att introducera kontinental samhällsfilosofi (Habermas, Foucault m.fl.), vilket mötte visst motstånd från den äldre generationen av etablerade professorer. (Oförståelse och konflikter uppstår ofta mellan generationer, och jag har uppnått den ålder då jag med viss

skepsis beskådar entusiastiska försök till sociologiska nydaningar; mer om detta strax.)

Den traditionella vetenskapsteorin förstår vetenskapens utveckling som autonom; dess kognitiva innehåll befläckas inte av externa, sociala faktorer. Kunskapssociologi kombinerad med vetenskapsteori gör inte det antagandet utan undersöker tvärtom hur det sociala påverkar det kognitiva. Denna forskningsansats gick under namnet ”sociology of scientific knowledge.” Den förgrenades i flera olika program men har nu nått viss enhet under den tvärvetenskapliga paraplybeteckningen STS, *Science & Technology Studies*.

Vetenskapsbaserade kontroverser

Under perioder av normalvetenskap, då konsensus råder i forskarsamhället, kan det traditionella antagandet om kognitiv autonomi framstå som rimligt; det finns ett *doxa*, ett försanthållande som framstår som en naturlig och självklar sanning. Ett sätt att komma under denna yta av ”impression management” borde vara att studera vetenskaper under perioder av konflikt, då forskarsamhället är delat i läger; som både historien och vår tid visar kan inte konflikter inom forskningen ses som undantag. Vår tid präglas som bekant av kontroverser kring allt från energi, klimat, miljö, teknologi, hälsa och sjukdom, avvikande beteende, kriminalitet, ekonomi, EU-frågan och så vidare. Utgången av kontroverserna är av enorm betydelse för samhällsutvecklingen. Så vore inte ett ämne eller program kallat ”studier av vetenskapsbaserade kontroverser”, inriktat på polariseringar inom forskarvärlden, ett fruktbart sätt att analysera vetenskapens sociala grunder och därigenom utveckla en empirisk vetenskapsteori som är politiskt och samhällsrelaterat relevant?

Utgångspunkten för min del var den förment naiva frågan: om vetenskapen är neutral och objektiv, hur kommer det sig då att forskare med samma utbildning och samma teorier och fakta framför ögonen kan nå diametralt motsatta slutsatser? Måste inte sociala faktorer som lojaliteter och intressen, kanske på omedvetna sätt, inverka och utgöra delar av förklaringen? Och måste inte då sociologisk teori som organisationsteori, institutionell teori och socialpsykologi vara väsentliga för förklaringen av vetenskapernas kognitiva utveckling? Jag hade tidigare skrivit en bok som analyserade den svenska kontroversen om kärnkraftens vara eller icke-vara bland experter inom fysik och kemi. Tillsammans med Aant och Margareta skrev

jag nu flera artiklar som tog upp teorier och empiriska fall, och med Steve Fuller redigerade jag en antologi om vetenskapliga kontroverser med titeln *Controversial Science: From Content to Contention*. Jag försökte sprida idén till andra forskare genom en serie föredrag och forskningsansökningar. Det gick dock inget vidare, så jag avslutade det hela med en bok som handlar om kontroversen om elöverkänslighet – även om detta bara är ett exempel, själva den kunskapssociologiska ansatsen och teoriutvecklingen kring kontroverser var det primära för mig.

Senare – en bit in på 2000-talet – drogs jag själv in i en ganska otäck kontrovers som handlade om DAMP och ADHD, med sociologen Eva Kärfve i ena hörnet och neuropsykiatrikern Christopher Gillberg med flera i det andra. I den kontroversen, som ytterst stod mellan två förklaringsmodeller, den biomedicinska eller neuropsykiatriska å ena sidan och den samhällsvetenskapliga eller psykosociala å den andra, alltså om jurisdiktionen över ett problemområde, bekräftades med råge allt vad jag tidigare skrivit om kontroverser. Kontroverser avgörs sällan av rena argument eller ”fynd” utan genom makt. De präglas på ytan av oförståelse, indignation och förolämpningar, av att de båda sidorna på olika sätt försöker undergräva den andra sidans trovärdighet, samt av mobilisering och alliansbildningar. Segrarna bildar en ”sanningsregim” i Foucaults mening; med hjälp av politiska och ekonomiska allianser (exempelvis med läkemedelsbolag) lyckas en sida genomtrumfa och institutionalisera sitt ”paradigm” – ibland på bekostnad av vetenskaplig akribi. Om Eva Kärfve besegrades så var det inte av argument utan av ett politiskt dominansförhållande.

Professioner och professurer

Tillbaka till 90-talet. Det samhällsskikt som kallas professioner utgör i dag 15–20 % av den totala arbetskraften. De kan definieras som vetenskapsbaserade yrken, och därmed ligger professionsstudier inte långt ifrån vetenskapsstudier. Jag hade skrivit en artikel kallad ”Sociologiska perspektiv på professioner”, och den var förmodligen orsaken till att jag blev inbjuden till en seminarierie i Uppsala där de internationellt mest välrenommerade forskarna samt några svenskar i ämnet var samlade. Seminarierien pågick cirka 2 år och resulterade i två välkända volymer redigerade av Rolf Torstendahl och Michael Burrage. Jag blev också inbjuden som ”fellow” till Kollegiet i samhällsforskning (SCAS) under ett år. Det innebar att mitt fokus

flyttades till forskning om professioner, detta gåtfulla och för samhällets välstånd helt centrala skikt med sin egen föregivet speciella ”logik”, skild från marknadens och byråkratins logiker. Vad de yrken har gemensamt som berättigar ett enhetligt begrepp, vilka samhällsfunktioner de egentligen har (är de smörjoljan i samhällsmaskineriet?), vilken dynamik som ligger bakom deras agerande (altruism eller kollektiv egoism?) kan man fundera länge på, och det gör professionsforskare. Jag skrev några artiklar till och lämnade sedan ämnet för att återvända till det tio år senare, och forskar för närvarande om ”Det professionella landskapet i Sverige” tillsammans med ett större antal kolleger.

Under 1990-talet började jag också fundera på om det inte var dags att bli professor. Jag sökte en professur i Uppsala med 75 % tjänstgöring i Örebro, fick den och flyttade till Örebro. Där möttes jag av ett gäng mycket duktiga och kreativa sociologer, vi samarbetade fint och byggde upp en bra forskarutbildning. Vi tänkte oss sociologins uppgifter och samhällets natur på snarlika sätt, vilket kanske kan förklaras geografiskt och kulturellt: det är endast 8 mil mellan Örebro och Eskilstuna. Rektor var matematikern Ingemar Lind, en person som förstod att forskning kräver akademisk frihet och dessutom framförde den sympatiska åsikten att samhällsvetenskaperna innehar det för samhällsutvecklingen viktigaste forskningsområdet, vilket präglade Örebro och gjorde det unikt under några år. Jag hade också sökt professuren i Lund och fick den två år efter att jag börjat i Uppsala och Örebro. Det försatte mig i ett svårt dilemma, men av skäl som jag inte går in på här valde jag till sist Lund.

Det är omvittnat att en professorstjänst innebär att tiden för forskning krymper till förmån för organisering och administration. Man slukas lätt av administrativa och utbildande uppgifter. Så var fallet även för min del. Jag lade ner massor med tid på sådant som att bygga utbildningar och kurser, starta en forskarskola kallad Demokratins villkor i Örebro, vara ordförande i Sveriges Sociologförbund under några år, arrangera sociologins årsmöten, organisera doktorandkurser och seminarier, närvara vid otaliga möten, försöka ”nätverka” med makten i Stockholm, försöka riva murarna mellan de insulära institutionerna vid Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund, och mycket mera. Varje sådan uppgift framstår vid tidpunkten ifråga som angelägen, ibland nödvändig, och ofta som en intressant utmaning. Samtidigt blir tillvaron splittrad och ett även för många akademiker välkänt problem börjar dominera ens liv, nämligen att få tiden att räcka till.

Dagens vetenskapsteori och sociologi

Sammanfattningsvis kan man säga att vetenskapsteori för samhällsvetare grovt sett har utvecklats från positivism till olika former av relativism, och numera kan den sociala konstruktivismen sägas vara dominerande. För egen del kallar jag mig realist, som åtminstone delvis kan förstås som en syntes mellan delar av positivismen (framför allt den naturvetenskapliga inspirationen och kravet på entydiga definitioner) och en svag form av konstruktivism. Jag har aldrig kunnat förlika mig med vare sig positivismen eller konstruktivismen i dess starkare varianter (är det återigen den spontana Eskilstunamaterialismen som spökar?). Därför var Roy Bhaskars och Andrew Sayers arbeten välgörande, och även amerikanska realister som Ronald Giere, Nancy Cartwright och Ian Hacking, samt den svenske vetenskapsteoretikern Ingvar Johansson. Men realismen har haft ett jämförelsevis mindre genomslag i samhällsvetenskaperna.

Moderna realister kännetecknas bland annat av att de ser *förklaring* som all vetenskaps yttersta syfte och att de därför strävar efter att identifiera *kausala mekanismer*. Några kända realister inom sociologin är därmed Charles Tilly, Immanuel Wallerstein, Pierre Bourdieu, Margaret Archer, Randall Collins med flera. (Jag skulle också räkna Foucault som realist – han blev shanghajad av postmodernisterna – men det är en annan historia.)

Vetenskapsteori för samhällsvetare domineras alltså i dag av konstruktivismen och de sociologiska skolbildningarna har följt en parallell utveckling, från positivism över strukturalism och funktionalism till dagens pallett av mjukare metoder och ansatser, där diskursanalys, narrativ sociologi, kultursociologi, aktörsperspektiv och mikrosociologi tenderar att dominera.

Dessa senare ansatser har gett mycket intressant och bra kunskap. Ett problem för sociologin, oavsett föredragna epistemologier, är dock enligt min mening att fragmenteringen av ansatser försvårar kumulativiteten, vilket innebär att vi alltför ofta börjar om från början. En lösning kan vara förnyade satsningar på att fördjupa och nyansera allmän sociologisk teori för att skapa robusta och breda gemensamma plattformar utifrån vilka många sociologer kan arbeta empiriskt. Detta därför att, som den tidigare ordföranden i det amerikanska sociologförbundet Janet Salzman Chafetz (1998:1) uttrycker det, och jag håller med:

What makes sociology a discipline is neither our research methods nor our subject matter, both of which we share with a variety of academic and applied fields. Rather, it is the ways in which we interpret, understand, and explain the diverse phenomena we examine – our theories and concepts – that give us relatively unique vantage points and constitute our *raison d'être* as a field of scholarship.

Det är alltså inte några särskilda studieobjekt eller metoder utan i första hand teori som ger sociologin dess legitimitet som vetenskap. Detta märks också vid jämförelser; ofta finner man att andra ämnen lånar teorier och begrepp från sociologin. Och i tvärvetenskapliga sammanhang anser jag att sociologer visar sin styrka i det att de bättre behärskar samhällsvetenskaplig teori än vad man gör i angränsande ämnen. Emellertid, som Richard Swedberg (2012) hävdar, är det inte bara kunskaper i och tillämpningar av teori som är viktigt för den moderna sociologin, utan *teoretiserande* vidareutvecklingar av teori och att skapa ny teori som kan förbättra våra förklaringar av sociala fenomen och processer. Så förhoppningsvis ser sociologin till att vidmakthålla och vidareutveckla sin teoretiska förmåga. (Tilläggs kan att teoretiskt arbete också kräver arbete med att ”konstituera” det som studeras till analyserbara kunskapsobjekt, eller ”ontologiska modeller”, vilket betonats av fransk epistemologi från Durkheim till Bourdieu.)

Naturligtvis är metodfrågor också helt centrala. Här tycks dock sociologin ha nått viss konsensus. Exempelvis är man numera överens om att datainsamling inte bör begränsas till kvantitativ *eller* kvalitativ metod, till distanserade observationer *eller* subjektivt präglade narrativer, till någon form av reduktionism (till exempel metodologisk individualism), till vissa former av hypotesprövning, eller dylikt. Metoder väljs efter uppgiftens art och en hälsosam metodpluralism råder.

Sociologins framtid – möjligheter och hot

Sociologins framtida möjligheter som disciplin är naturligtvis stora på en rad områden. Här fortsätter jag på temat grundläggande utgångspunkter och betydelsen av generell teori och nämner i all hast bara två av mina käpphästar vad gäller ramarna för sociologisk analys, vilket jag brukar tjata om under vissa föreläsningar på C-nivån. Det rör sig om två begreppsliga triader som hjälper till att bibehålla sociologins spännvidd.

För det första: det sociala delas ofta upp i tre (eller fler) nivåer, kallade makro (breda samhällsstrukturer, internationellt och nationellt), meso (organisationer, institutioner, nätverk och ”middle-range theory”) och mikro (interpersonella relationer, individ och identitet); nivåer som har en relativ autonomi och inte kan reduceras till varandra (även om det finns epistemologer som försöker, med hjälp av exempelvis teorier om rationella val, där alla nivåer tänks kunna förklaras av individnivån). Jag tror att det är helt centralt för sociologins framtid att teorier och forskning om samtliga nivåer får utrymme och resurser att utvecklas parallellt, och även samspelet mellan dem. Det vill säga; teoriutveckling och identifiering av orsaksförhållanden på samtliga nivåer är nödvändigt för att sociologin ska kunna bevara sin klassiska bredd.

För det andra: tre absolut grundläggande begrepp i sociologi/samhällsvetenskap är social struktur (exempelvis objektiva dominans- och underordningsförhållanden), kulturellt schema (förståelseformer uttryckta i symboler som språket; världsbilder) och aktör (individer, kollektiva aktörer). Även här är det centralt att teorier utvecklas om samtliga företeelser, och även relationerna mellan dem, uttryckt i begreppspar som aktör/struktur. Exempelvis kan inte ett rent aktörsperspektiv eller en ren kulturteori ge korrekta förklaringar om inte de företeelser som ska förklaras eller förstås placeras i sina kontexter, som strukturella ojämlikheter och maktförhållanden. Det omvända gäller också. Sociologin bör naturligtvis gå in på detaljer men också bevara det bredare perspektivet och inbegripa kontexter. Det gäller allt från omfattande ojämlikheter avseende klass, kön och etnicitet till frågan om förekomsten av ADHD hos ett enskilt skolbarn. Sociologins klassiska styrka är, som Janet Saltzman Chafetz skriver, att den behärskar teori, men jag vill tillägga att ett annat klassiskt särdrag är att den inplaceras det atomära i en större helhet.

Men detta kommer säkerligen, som det heter, att ”ordna sig” – sociologin har en tendens att svänga åt ytterligheter men också att nå balans. Om det finns något hot mot svensk (och annan) sociologi så är det nog inte internt utan externt, och härrör ur universitetens nya styrformer och nya ”incitamentsstrukturer”, tagna från medicin och naturvetenskap. Hur bra är det att sociologer helt inriktas på att publicera artiklar i internationella tidskrifter där strikta regler råder vad avser artikelns disposition, referenser, antal ord (numera ofta inte över 6000 ord) med mera? Om detta är enda meriteringsnorm och eftersom form påverkar innehåll, finns risken att även

den sociologiska forskningen strömlinjeformas.⁵³ Men sociologin behöver många publiceringssätt, möjligheter att fördjupa sig och att utveckla långa resonemang.

Detta kapitel har haft relationen mellan vetenskapsteori och sociologi, eller mer allmänt mellan filosofi och empirisk forskning, som röd tråd. Jag startade min akademiska bana från den abstrakta, filosofiska nivån och närmade mig succesivt det empiriska. Den vägen har många sociologer tagit, som Marx, Mead och Bourdieu, för att bara nämna tre, och utan övriga jämförelser. Andra har tagit motsatt väg, dvs. startat i sin egen och andras empiriska forskning för att senare reflektera, dra mer generella slutsatser och bygga abstrakt teori och metodologi. Båda vägarna är fullt möjliga och givande, men ger ofta olika resultat.

Värdet av detta gränssnitt mellan vetenskapsteori och sociologi, eller kanske snarare ”gränsland” därför att det är en plats med också egna begrepp, teorier och frågor, är av flera slag. Där finns utrymme och verktyg för analyser av domänontologiska antaganden, epistemologiska argument och metodologiska jämförelser, och även reflektion över frågan om sociologins syfte och målsättning. Domänen med dess metateoretiska språk möjliggör överblick och kritisk distans. Och det mer abstrakta kan ge nya infallsvinklar och insikter; nya idéer som vägleder empirisk forskning.

Så även om det inte alltid är enkelt att se den omedelbara nyttan av vetenskapsteori, så tror jag att den indirekta nyttan av att då och då befinna sig i gränslandet mellan sociologi och vetenskapsteori är avsevärd, och det gäller inte bara för sociologi och samhällsvetenskap utan all forskning.

Referenser

- Saltzman Chafetz, J. (1998) ”Message from the Chair: Communicating with Non-Theorists.” *Perspectives. American Sociological Association, Newsletter*.
- Swedberg, R. (2012) ”Theorizing in sociology and social science: turning to the context of discovery.” *Theory and Society* 41: 1–40.

53 Det heter ju att Einstein aldrig antagits på ett universitet givet dagens kriterier. Man kan tillfoga att Johan Asplund inte kommit in på forskarutbildningen i sociologi, och i humaniora gäller detsamma för Sven-Eric Liedman.